

MICHAEL HARDT i ANTONIO NEGRI

IMPERIJ

Edicija „past forward“

Multimedijalni institut / Arkzin, Zagreb, 2003.

Imperij, izašao 2000. godine, odmah je postao *bestsellerom*. Njime su se Michael Hardt i Antonio Negri upisali u krug najznačajnijih živućih socijalnih teoretičara. Neposredno nakon izlaska *Imperija* otvorene su i održane mnogobrojne rasprave koje ne posustaju niti danas. Nije trebalo proći mnogo vremena da bi se u najznačajnijim svjetskim teorijskim časopisima i listovima pojavile brojne recenzije i prikazi *Imperija*. Nekoliko ih se pojavilo i u nas. Negri će u *Abecedaire Politique*¹ reći da se termin *Imperij* odmah pojavio u političkom i novinarskom vokabularu i ubrzo postao ustaljen. Zahvaljujući Multimedijalnom institutu i Arkzinu, svega tri godine nakon izlaska originala knjigu možemo pročitati i na hrvatskome jeziku.

Prilikom pisanja ove knjige koristili su se, prema vlastitom priznanju, interdisciplinarnim pristupom. Njihov predmet proučavanja djelomice zahtijeva široku interdisciplinarnost, jer se granice u Imperiju, koje su možda prije opravdavale uski disciplinarni pristup, sve više uklanjaju. U analizi, a s ciljem afirmacije vlastitih stavova, Hardt i Negri kritiziraju ili se pozivaju na velik broj autora, a najviše nastoje oko Polibija, Machiavelia, Spinoze, Hobbesa, Rousseaua, Hegela, Marxa, Foucaulta, Deleuzea i Guattaria i dr.

Hardtova i Negrijeva osnovna hipoteza jest da je suverenost poprimila novi oblik, koji se sastoji od niza nacionalnih i supranacionalnih organizama, ujedinjenih jedinstvenom logikom vladavine. Oni taj novi oblik suverenosti nazivaju *Imperijem*.

Nadolazeći Imperij nije američki, a Sjedinjene Države

¹ *Abecedaire politique*, Calmann-Levy, 2002.

nisu njegovo središte, iako SAD ima povlašteni položaj unutar Imperija. Temeljno načelo Imperija je da njegova moć nema stvarni i određeni teren ili središte. Ne-mjesto života Imperija je mjesto inverzije života. Imperijalna moć raspodjeljuje se po mrežama putem pokretljivih i oblikovanih mehanizama nadzora. Kako se moći i granice nacionalnih država smanjuju, razlike među nacionalnim teritorijima postaju sve više relativne. One danas nisu razlike u naravi, već razlike u stupnju.

Analizirajući oblike globalne moći u njezinim raznim tijelima i organizacijama, Hardt i Negri prepoznaju piramidalnu strukturu koja se sastoji od tri reda od kojih svaki sadrži nekoliko razina. Imperij s kojim se danas suočavamo konstituiran je prema funkcionalnoj ravnoteži između ta tri oblika moći. Na vrhu piramide nalazi se jedna *supermoć* – Sjedinjene Države – koja drži hegemoniju nad globalnom uporabom sile. Na drugoj razini, još uvijek unutar prvoga reda, skupina je nacionalnih država koja nadzire osnovne globalne monetarne instrumente, pa tako ima sposobnost da uređuje međunarodnu razmjenu. Te su nacionalne države povezane u niz organizama: G7, Pariški i Londonski klub i tako dalje. Na trećoj razini toga prvoga reda, heterogeni skup udruženja razvija kulturnu i biopolitičku moć na globalnoj razini. Ispod prvoga i najvišega reda jedinstvenoga globalnoga zapovijedanja nalazi se drugi red, u kojemu je zapovijedanje široko raspodijeljeno po svijetu, naglašavajući ne toliko ujedinjenje koliko oblikovanje. Taj red strukturiraju ponajviše mreže koje su transnacionalne kapitalističke organizacije proširile diljem svjetskoga tržišta: mreže kolanja kapitala, tehnologije, stanovništva i slično. Te proizvodne organizacije koje stvaraju i snabdijevaju tržišta protežu se poprečno pod

kišobranom i jamstvom središnje moći koja sačinjava prvi red globalne moći. Još uvijek u drugom redu, na razini koja je često podčinjena moći transnacionalnih korporacija, nalazi se opći skup suverenih nacionalnih država koje hvataju i raspodjeljuju tijekom bogatstva prema globalnoj moći i od nje i one discipliniraju vlastito stanovništvo koliko god je to moguće. Treći i najširi red piramide, naposljetku, sastoji se od skupina koje predstavljaju narodne interese u globalnom rasporedu moći. Tu se nalaze Ujedinjeni narodi kao supranacionalna organizacija, ali i razne organizacije koje su barem relativno neovisne od nacionalnih država i kapitala, većinom NVO-e.

Imperij sa sobom donosi novu paradigmu moći. Današnje društvo obilježeno je prijelazom iz društva discipline u društvo nadzora². Društvo nadzora shvaća se kao ono društvo u kojemu mehanizmi zapovijedanja postaju sve „demokratskiji“, sve rašireniji, sve imanentniji društvenom polju, ne nužno zatvoreni unutar institucija discipline, već raspodijeljeni kroz mozgove i tijela građana. U prijelazu od disciplinarnog društva u društvo nadzora potpuno se ostvario sve snažniji odnos uzajamne upletenosti svih društvenih sila, čemu je kapitalizam težio tijekom svoga razvoja. Nova paradigma moći ima biopolitičku narav. Biomoć je oblik moći koji uređuje društveni život iz njegove nutrine, slijedeći ga, tumačeći ga, upijajući ga i preuređujući ga. Najviša funkcija te moći je da potpuno opsjedne život, a njezina prvenstvena zadaća je da upravlja životom. Biomoć proizvodi subjektivnosti unutar biopolitičkoga konteksta: proizvodi potrebe, društvene odnose, tijela i umove. Sinteza društvenoga prostora učvršćena je u prostoru komunikacije. Zbog toga su komunikacijske industrije zadobile taj središnji položaj. One ne samo što organiziraju proizvodnju na novoj razini i nameću novu strukturu primjerenu globalnom prostoru već čine imanentnim njegovo opravdanje.

Prijelaz od prevlasti industrije u onu usluga i informacija Hardt i Negri nazivaju procesom ekonomske postmodernizaci-

je, tj. informatizacije. Proces postmodernizacije ili informatizacije iskazuje se seljenjem iz industrije u uslužna radna mjesta, a to je promjena koja se događa u vladajućim kapitalističkim zemljama od ranih 1970-ih godina. Usluge pokrivaju široki opseg djelatnosti od zdravstvene skrbi, obrazovanja i financija, do prijevoza, zabave i oglašavanja. Radna mjesta uglavnom su pokretna i uključuju elastične vještine. Još važnije, obilježava ih središnja uloga znanja, informacije, afekta i komunikacije. Tvrdnja da je modernizacija završena i da globalna ekonomija prolazi danas proces postmodernizacije prema informacijskoj ekonomiji, ne znači da će industrijska proizvodnja prestati, niti da će prestati igrati važnu ulogu, čak i u vladajućim regijama zemaljske kugle. Upravo kao što su procesi industrijalizacije preobrazili poljoprivredu i učinili ju produktivnijom, tako će i informacijska revolucija preobraziti industriju redefinirajući i pomlađujući industrijske procese. Prijelaz prema informacijskoj ekonomiji nužno uključuje promjenu u kvaliteti i prirodi rada. Jedna od posljedica informatizacije proizvodnje i pojave nematerijalnoga rada je stvarna homogenizacija procesa rada. S kompjutorizacijom proizvodnje danas, heterogenost konkretnoga rada sve se više smanjuje, a radnik se sve više udaljava od predmeta svoga rada. Kompjutor postavlja sebe kao univerzalni alat kroz koji moraju proći sve djelatnosti. Model kompjutera može objasniti samo jedno lice komunikacijskoga i nematerijalnoga rada uključenoga u proizvodnju usluga. Drugo lice nematerijalnoga rada je afektivni rad ljudskoga dodira i međusobnoga djelovanja. Taj je rad nematerijalan, čak ako je i tjelesan i afektivan, u smislu da su njegovi proizvodi neopipljivi. Naposljetku, treća vrsta nematerijalnoga rada uključuje proizvodnju afekta i rukovanje njime i zahtijeva ljudski dodir, rad u tjelesnoj funkciji. To su tri vrste rada koje pogone postmodernizaciju globalne ekonomije. Nematerijalni rad odmah uključuje društveno međusobno djelovanje i suradnju. Proizvodnost, bogatstvo i stvaranje društvenih viškova poprimaju oblik suradničkoga međusobnoga djelovanja putem jezičnih, komunikacijskih i afektivnih mreža. Prvenstveni cilj imperijalne politike rada je smanjiti

² Iako Hardt i Negri uzimaju Foucaultove pojmove poput društva discipline, društva nadzora, biopolitike i biomoci, ne smije se smetnuti s uma da ih oni često primjenjuju na drugačije polje analize, pri čemu ne bježe od redefiniciranja pojmova.

cijenu rada. Radni dan se sve više produžuje, a u Imperiju ima posla za sve: žene, invalide, starije osobe...

Napredak u telekomunikacijama i informacijskim tehnologijama omogućio je deterritorijalizaciju proizvodnje koja je učinkovito raspršila masovne tvornice i evakuirala tvorničke gradove. Komunikacija i nadzor mogu se učinkovito vršiti na daljinu, a u nekim slučajevima nematerijalni proizvodi mogu se prenositi diljem svijeta uz minimalno trajanje i trošak. U prijelazu na informacijsku tehnologiju, mreža je zamijenila tekuću vrpču kao organizacijski model proizvodnje, preobražavajući oblike suradnje i komunikacije unutar svakoga proizvodnoga mjesta i između proizvodnih mjesta. Proizvodna mjesta mogu tako postati deterritorijalizirana i težiti prema virtualnom postojanju, kao koordinate u komunikacijskoj mreži. Nasuprot staroga okomitoga industrijskoga i korporacijskoga modela, proizvodnja sada teži prema organizaciji u vodoravnim umreženim poduzećima. Decentralizacija i globalna raspršenost proizvodnih procesa i mjesta izaziva odgovarajuću centralizaciju nadzora i proizvodnje. Kompjutorske mreže i komunikacijske tehnologije unutar proizvodnih sustava omogućuju šire nadziranje radnika sa središnje, udaljene lokacije – stvaraju se gradovi nadzora. Sjever i Jug ne određuju više međunarodni poredak, već su se približili jedan drugomu. Imperij obilježava velika blizina krajnje nejednakoga stanovništva, što stvara stanje stalne društvene opasnosti i zahtijeva moćne aparature društva nadzora koje će osigurati odvajanje i jamčiti novo upravljanje društvenim prostorom.

Imperijalno zapovijedanje nastoji zaštititi opću ravnotežu globalnoga sustava. Imperijalni nadzor djeluje putem tri globalna i apsolutna sredstva: bombe, novca i etera. Prijetnja imperijalne bombe svela je svaki rat na ograničeni sukob, građanski rat. Ona je učinila svaki rat isključivim poljem administrativne i redarstvene moći. Novac je drugo globalno sredstvo apsolutnoga nadzora. Izgradnja svjetskoga tržišta sastojala se najprije u monetarnoj dekonstrukciji nacionalnih tržišta, raspadanju nacionalnih i regionalnih režima monetarnoga uređenja i podčinjavanju tih tržišta potrebama financijskih moći. Eter je

treći i temeljni medij imperijalnoga nadzora. Upravljanje komunikacijom, strukturiranje obrazovnoga sustava i uređenje kulturne sfere danas se više nego ikada pojavljuju kao suverene povlastice.

Izgradnja Imperija i njegove globalne mreže bio je odgovor na razne borbe protiv modernih strojeva moći, a konkretno na klasnu borbu koju je pokretala želja mnoštva za oslobođenjem. Mnoštvo je stvorilo Imperij. Proleterski, protukolonijalni i protuimperijalistički internacionalizam, borba za komunizam, koji je bio živ u svim najsnažnijim pobunjeničkim događajima devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća, predvidio je i prefigurirao procese globalizacije kapitala i stvaranja Imperija. Drugim riječima, kapital se treba suočiti s novom proizvodnjom subjektivnosti proletarijata i odgovoriti na nju. Ta nova proizvodnja subjektivnosti dosegla je ono što Hardt i Negri nazivaju ekološkom borbom, borbom oko načina života koja se izražava u razvoju nematerijalnoga rada. Danas se sve više podčinjava ne kapitalistički okoliš već vlastiti kapitalistički teren. Pojava nove subjektivnosti najavila je restrukturiranje proizvodnje, od fordizma do postfordizma, od modernizacije do postmodernizacije.

Hardt i Negri se ne protive globalizaciji odnosa kao takvih. Neprijatelj je režim globalnih odnosa koji nazivaju Imperijem. To je pitanje nužnosti koju je samo mnoštvo u određenoj mjeri zazivalo tijekom cijele modernosti kao područje bijega iz lokalizirane bijede i eksploatacije u stanje mogućnosti oslobođenja, novu mogućnost na terenu čovječanstva. Izgradnja Imperija je korak naprijed, a Hardt i Negri odbijaju bilo koju političku strategiju koja bi uključivala povratak na taj stari poredak, kao što je uskrsnuće nacionalne države koja bi nas štitila od globalnoga kapitala. Imperij je bolji na isti način na koji Marx inzistira da je kapitalizam bolji nego oblici društva i načini proizvodnje koji su postojali prije njega. Danas možemo vidjeti da se Imperij rješava okrutnih režima moderne moći i tako povećava potencijal za oslobođenje.

Negri i Hardt priznaju da čak ni na kraju ove knjige neće biti u stanju ukazati na bilo koju već postojeću alternativu Im-

periju. Ipak, globalizaciji treba suprotstaviti protuglobalizaciju, Imperiju Protuimperij. Imperij stvara veći potencijal za revoluciju nego što su to činili moderni režimi moći jer on pruža jednu alternativu: skup svih eksploatiranih i podčinjenih, mnoštvo singularnosti koje se izravno suprotstavlja Imperiju, bez posredovanja između njih. Suprotstavljanje Imperiju donosi i nove oblike borbe. Svaka borba, iako čvrsto ukorijenjena u mjesnim uvjetima, odmah iskače na globalnu razinu i napada imperijalnu konstituciju u nenoj općenitosti. Drugo, sve borbe uništavaju tradicionalne razlike između ekonomske i političke borbe. Te borbe su istodobno ekonomske, političke i kulturne – pa su stoga one biopolitičke borbe, borbe za oblik života.

U borbi protiv Imperija subjekt revolucije ne može biti samo radnička klasa čiji partikularni interes jest ujedno i opći interes, kako je Marx mislio. Uvjeti su se promijenili. Promjena od imperijalizma prema Imperiju donijela je i promjenu samog subjekta rada i pobune, subjekta revolucije. U prijašnjoj eri, kategorija proletarijata usredotočila se na industrijsku radničku klasu, a paradigmatički lik ove potonje bio je muški tvornički radnik. Proletarijat više nije ono što je bio, ali to ne znači da je nestao. Pojam proletarijata danas se odnosi ne samo na industrijsku radničku klasu već na sve one koji su prezreni, podčinjeni, eksploatirani, pod vladavinom kapitala.

Hardt i Negri predlažu tri programatske točke mnoštva. Najprije ono mora zahtijevati slobodu kretanja i nadzor nad samim kretanjima. Opće pravo da nadzire vlastito kretanje krajnji je zahtjev mnoštva za globalnim državljanstvom. U biopolitičkom kontekstu Imperija, proizvodnja kapitala sve se više podudara s proizvodnjom i reprodukcijom društvenog života;

tako postaje sve teže zadržati razliku između proizvodnoga, reproduktivnoga i neproizvodnoga rada. Rad – materijalan ili nematerijalan, intelektualan ili tjelesni – proizvodi i reproducira društveni život, a u tom ga procesu kapital eksploatira. Nema vremenskih satova koji otkucavaju na terenu biopolitičke proizvodnje. Proletarijat proizvodi u svoj svojoj općenitosti posvuda i cijeli dan. Ta općenitost biopolitičke proizvodnje razjašnjava drugi programski politički zahtjev mnoštva: društvenu nadnicu i zajamčeni dohodak za sve. Na koncu, današnja revolucionarna

politička borbenost mora ponovo otkriti ono što je uvijek bio njezinim pravim oblikom: ne predstavničko, već konstitutivno djelovanje. Borbenost je danas pozitivna, stvaralačka i inovativna djelatnost. Biti protiv ne znači biti u negativnoj poziciji spram Imperija; biti protiv jest pozitivno u smislu realizacije kreativnih potencijala i želja mnoštva.

S jednoga motrišta, Imperij razvidno stoji iznad mnoštva i podvrgava ga vladavini svoga sveprisutnoga stroja. S ontološkog motrišta hijerarhija je obrnuta. Mnoštvo je stvarna proizvodna snaga društvenoga svijeta, dok je Imperij puki aparat prisile koji parazitira na životnoj snazi mnoštva. Mnoštvo je moć po sebi, Imperij korupcija. Izgleda da je imperijalna moć lišena svakoga stvarnoga tla ispod sebe dok gradi svoj supranacionalni oblik, ili, bolje rečeno, nedostaje joj motor koji ju pokreće. Mnoštvo je bog na zemlji, apsolutno stvaralaštvo i konstitutivna moć.

Boris Josipović

Zahvale

Realizaciji ovog broja časopisa finansijski su pomogli:

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za filozofiju Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Nabla plus d.o.o.

Zahvaljujemo Tomislavu Medaku (Multimedijalni institut MAMA),
Damiru Barbariću (Institut za filozofiju)
i Boži Dujmoviću (Naklada Breza)